

Vertimai

PASKUTINĖ I. KANTO PASKELBTA KNYGA

Aiškindamas pagrindinę savo veikalo idėją Kantas pabrėžia, kad antropologija, arba žmogaus pažinimas, kartu yra pasaulio pažinimas, nes žmogus – „svarbiausias pasaulio objektas“ ir „galutinis savo paties tikslas“. Šis teiginys išreiškia esminį humanistinį Immanuelio Kanto teorijos kryptingumą, o kita vertus – pagrindinę gnoseologinę jo kritinės filosofijos nuostatą, kad jautimais suvokiamas pasaulis, gamta, priešingai negu objektyvi tikrovė (daiktas pats savaime), kuri yra transcendentinė, egzistuoja tik susijusi su dvasine žmogaus veikla ir pagal savo formą yra šios veiklos produktas.

Vadindamas savo antropologiją *pragmatine*, Kantas skiria ją nuo „fiziologinės antropologijos“, kuri žmogaus savybes suvokia kaip nepriklausomas nuo žmogaus, sukurtas gamtos, ir tiria tai, kuo „žmogų padaro gamta“, o pragmatinė antropologija tiria tai, kuo jis, kaip laisvai veikianti būtybė, padaro arba gali, arba privalo „padaryti save pats“. Vadinasi, remiantis antropologija reikia nustatyti elgesio taisykles, sutelkti dėmesį į tas žmogaus asmenybės savybes, kurios daugiau ar mažiau priklauso ar gali priklausyti nuo jo valios. Ši „pragmatinė“ nuostata iš esmės ir lemia veikalo struktūrą, pagrindinius gvildenamus klausimus. Tai atskleidžia jau pirmosios veikalo dalies pa-

vaadinimas „Antropologinė didaktika“. Joje daugiausia analizuojami klausimai, susiję su pažinimu, dorove ir laisve, kuri suprantama kaip savitvarda, proto viešpatavimas afektų ir aistrų atžvilgiu, t. y. kaip tik tie dalykai, kur gali pasireikšti individo valia, jis gali ugdyti savo žmogiškąją esmę.

Kaip ir švietėjai, egoizmą Kantas laiko įgimta žmogaus asmenybės savybe, kylanti iš jo savimonės, t. y. iš to, kas iškelia žmogų virš visų kitų būtybių. Apibūdinamas įvairias egoizmo rūšis (loginį, estetinį, praktinį) Kantas įrodo, kad bet kurios formos egoizmas gali įgyti protinę charakterį. Protingo egoizmo ugdytas galiausiai padeda įveikti pirmąją, prigimtine egoistine žmogaus esmę.

Ryškesniausiai „pragmatinė“ Kanto antropologijos nuostata atsiskleidžia jo samprotavimuose apie charakterį. Pasak Kanto, temperamentą lemia žmogaus įgymiai, o charakteris yra jo paties pastangų išsiugdyti tam tikrą mąstymo būdą ir jį atitinkančią elgseną rezultatas. Charakteriui Kantas teikia didžiulę reikšmę, įžvelgia jame „absoliučią gyvenimo būdo apskritai vidinio principo vienybę“, sieja jį su tokiomis savybėmis, kaip teisingumas, principingumas, nuoseklumas, tikras originalumas. Būtent charakteris padaro žmogų asmenybe,

individualybe, laisva ir gebančia tobulėti būtybe.

Kanto antropologijoje tokiems svarbiems šio mokslo klausimams, kaip rasiniai ar amžiaus nulemti skirtumai, skiriama nedaug vietos, nes šie skirtumai nepriklauso nuo žmogaus. Nacionalinių tautų ypatumų, kuriems Kantas skiria šiek tiek dėmesio, aptarimas iš esmės apsiriboja jų etniniais bruožais, susiformavusiais maišantis įvairioms gentims.

Greta grynai antropologinių problemų, Kanto veikale svarbią vietą užima psichologijos klausimai (pavyzdžiui, malonumo ir nemalonumo jausmo analizė, atminties, vaizduotės aptarimas, taip pat klausimai, susiję su patologine psichologija), pastabos apie jo amžininkų būdą, įvairių papročių charakteristika ir pan. Antai analizuodamas cholerišką temperamentą Kantas pažymi, kad cholericas „mielai tampa viršininuku, kuris noriai vadovauja reikalų tvarkymui, tačiau pats jų tvarkyti nenori. Todėl vyraujanti jo aistra – garbės troškimas; jis mielai imasi visuomeninių reikalų ir nori, kad jį garsiai girtų. Todėl jam patinka ceremonijų spindesys ir pompastiškumas, jis mielai imasi globoti kitus ir atrodo kilniaširdis, tačiau ne iš meilės, bet iš išdidumo, nes save patį myli labiau.“ Šį vaizdingą tam tikro socialinio tipo apibūdinimą Kantas pateikia kaip grynai antropologinę charakteristiką, nulemtą tam tikrų įgymių ir nepriklausomą nuo socialinių sąlygų. Dėl metafizinio požiūrio į žmogaus prigimtį grynai antropologiniais jis laiko ir daugelį kitų individo bruožų, pavyzdžiui, valdžios troškimą.

Savo antropologijoje Kantas kelia ir žmonių rūšies charakterio, rūšinės žmogaus esmės klausimą. Į jį, Kanto nuomone, ne-

galima pateikti visiškai apibrėžto atsakymo, nes žmonių rūšies negalima palyginti su kita protingų būtybių rūšimi. Vis dėlto jis nurodo kai kuriuos požymius, jo manymu, priklausančius rūšinei žmogaus esmei. Svarbiausias iš jų – žmogaus prigimtinis nedraugingumas, kuris ilgainiui vis dėlto įveikiamas, nes individai savo pačių labai būna priversti bendradarbiauti vieni su kitais. Todėl visuomeninės pažangos varmoji jėga yra ne altruizmas, bet egoizmas, ne žmonių tarpusavio trauka, bet prieštaravimai, interesų susidūrimai, tarpusavio nesantaika.

Kaip ir Jeanas Jaques Rousseau, Kantas nurodo prieštarinę žmonijos pažangos pobūdį, kultūros laimėjimų sąsają su praradimais, kančiomis, o kai kuriais atžvilgiais ir su regresu. Jis irgi pabrėžia, kad neįmanoma grįžti į pirmąją, „prigimtine“, būklę. Tačiau įsitikinęs, kad įmanoma apriboti (o begalinėje istorijos perspektyvoje ir galutinai įveikti) neigiamus padarinius šio nuolatinio judėjimo į priekį, turinčio tikslą sukurti teisinę santvarką (tokia gali būti tik respublika), kurioje įstatymo viršenybė ir su ja susijusi prievartos būtinybė pašalins despotizmą, anarchiją, barbarybę ir suteiks protingą laisvę kiekvienam individui.

Apibrėždamas antropologijos objektą Kantas nurodo, kad jis praleidžia metafizikos klausimus ir savo uždavinį apriboja su žmogumi susijusių empirinių duomenų teorine analize. Vis dėlto jis įveda į savo antropologiją kai kuriuos pagrindinius *Grynojo proto kritikos* teiginius, pavyzdžiui, reiškinių ir „daikto paties savaime“ skyrimą, reiškinių traktavimą kaip intelekto susintetintų juslinių suvokinių, neegzistuojančių nepriklausomai nuo sąmonės,

ir t. t. Tačiau šie Kanto kritinės filosofijos principai vėliau konkrečiai netaikomi. Antai skirdamas atkuriančiąją (empirinę) ir kuriančiąją (apriorinę) vaizduotę Kantas nurodo, kad antropologija nagrinėja tik pirmosios rūšies vaizduotę ir neanalizuoja jos santykio su apriorine kuriančiąja vaizduotės galia. Kalbėdamas savo veikalė apie grynojo proto idėjas, Kantas vis dėlto nesieja šio klausimo su antropologijos problemomis net tais atvejais, kai jam tenka gvildinti gnoseologinius klausimus. Visa tai skatina daryti išvadą, kad Kanto *Antropologija* nėra jo filosofinės sistemos dalis ta prasme, kuria šitai galima pasakyti apie jo dorovės metafiziką arba metafizinius gamtos mokslo pagrindus, t. y. transcendentalinių principų

taikymo tam tikrai empirinei pažinimo sričiai prasme.

Šis Kanto veikalas, kuris pasirodė 1798 m. ir buvo paskutinis jo paties paskelbtas darbas, labai įdomus ne tik antropologijos, psichologijos ir kitų mokslų istorijos požiūriu. Jame išdėstytos Kanto pažiūros ryškiai atskleidžia jo asmenybės, charakterio, dorovinių nuostatų bruožus, per gyvenimą susiklosčiusius jo įpročius, požiūrį į vedybas, moterų švietimą ir t. t. Šia prasme Kanto *Antropologija* labiau negu kuris nors kitas jo veikalas gali būti netiesioginis didžiojo vokiečių mąstytojo biografijos šaltinis.

Romanas Plečkaitis